

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПОНЯТТЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті проаналізовані дослідження вітчизняних та іноземних науковців, які присвячені проблемі визначення поняття комунікативної, мовної та мовленнєвої компетенцій. Викладені різноманітні підходи до визначення мовленнєвої компетенції, як системи різних видів діяльності і складних умінь оперування мовним матеріалом. Визначено змістові та структурні характеристики мовленнєвої компетенції як структурної одиниці мовленнєвої організації суб'єкта.

Ключові слова: іноземна мова; комунікативна компетенція; мовна компетенція; мовленнєва компетенція; суб'єкт.

Постановка проблеми. На сучасному етапі свого розвитку, Україна активно залучається до євроінтеграційних процесів, що вимагає налагодження взаємовигідної співпраці із зарубіжними партнерами на основі професійної компетентності й повноцінного володіння іноземною мовою. Серед факторів, які визначають зростання ролі мовної підготовки особового складу Збройних Сил України у сучасних умовах визначено: нагальну потребу щодо досягнення взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами країн-партнерів; активізацію участі Збройних Сил України у міжнародних миротворчих, антитерористичних, пошуково-рятувальних операціях під егідою міжнародних організацій, багатонаціональних навчаннях та інших заходах міжнародного військового співробітництва [1].

Оволодіння іноземною мовою особовим складом Збройних Сил України має відповідати міжнародним уявленням щодо основних компетенцій справжнього фахівця. Одним з основних інструментів створення європейського простору вищої освіти та збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти було названо сприяння професійній та академічній мобільності, яка в першу чергу націлена на формування відповідних мовних та комунікативних компетенцій.

Поняття “мовленнєва компетенція” відносно нове для методики навчання іноземним мовам, оскільки воно з'явилося та отримало розповсюдження лише в середині ХХ століття. Проблема формування та розвитку іншомовної мовленнєвої компетенції, яка активно обговорюється науковою спільнотою, демонструє значення сукупності знань про мову і принципи побудови висловлювання у структурі мовленнєвої організації суб'єкта. Основна проблема у дослідженні мовленнєвої компетенції полягає у тому, що в силу граничності, поняття вивчається психологією, лінгвістикою, психолінгвістикою, філософією мови, лінгводидактикою, та, залежно від наукової парадигми та конкретних завдань часткового дослідження, зміст поняття досить сильно варіює. Наявність розбіжностей у тлумаченні поняття “мовленнєва компетенція”, зумовила необхідність докладного аналізу його змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання теорії і практики розвитку іншомовної комунікативної компетентності висвітлювались в наукових працях багатьох дослідників, як вітчизняних, так і закордонних, наприклад, таких, як І.Л. Бім, М.Н. Вятютнев, Н.І. Гез, І.А. Зимняя, А.К. Маркова, Р.П. Мільруд, Л.М. Мітіна, Є.І. Пассов, В.В. Сафонова, А.В. Хуторський, Н. Хомський, Д. Хаймс, Я.В. Єк, Дж. Савіньон та інші.

В.В. Сафонова та А.В. Хуторський розділяють поняття “компетенція” і “компетентність”. Так, поняття “компетентність” визначається як здібність людини до практичної діяльності, а “компетенція” – як змістовний компонент цієї здібності у вигляді знань, умінь та навичок [2]. Хоча в науковій літературі в більшості випадків в цьому відношенні різні автори вживають терміни “компетенція” і “компетентність” в якості синонімів.

Н.Б. Завіниченко, С.С. Макаренко, О.І. Нещерет, Ю.А. Паскевська, Н.Ф. Шевченко, Н.М. Шацька активно досліджують мовленнєву компетенцію як складову професійної діяльності, зокрема такої, котра безпосередньо пов’язана із здійсненням комунікації. Практичним дослідженням та застосуванням поняття “мовленнєвої компетенції” у теорії і практиці навчання мови займалися А.М. Богуш, І.О. Зимняя, М. Пентилюк, О.О. Залевська.

Метою дослідження є розгляд сучасних наукових підходів та виклад різних точок зору на іншомовну мовленнєву компетенцію, які описуються в вітчизняній та іноземній літературі.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці в своїх дослідженнях виділяють мовленнєву компетенцію, як окрему структурну одиницю іншомовної комунікативної компетенції.

В свою чергу, іншомовна комунікативна компетенція представляє сукупність навичок, умінь та знань, яка дозволяє навчатися, працювати і спілкуватися в багатонаціональному суспільстві і досягати у рівноправному діалозі взаєморозуміння та взаємодії з представниками інших культур.

Дана компетенція реалізується, насамперед, через розвиток навичок та вмінь в основних видах мовленнєвої діяльності, що охоплюють рецепцію, продукцію, інтеракцію та медіацію, і реалізуються як у письмовій, так і в усній формах [3].

Слід зазначити, що ще в середині ХХ століття поняття “компетенція” (і похідне “компетентний”) широко застосовувалося в побуті, літературі, його тлумачення наводилося в словниках. Орієнтована на компетенції освіта почала формуватися в 70-х роках ХХ століття в США. В документах ЮНЕСКО і Ради Європи також знайшли своє відображення питання, що стосуються визначення кола компетенцій, що розглядаються як бажаний результат освіти. Починаючи з 1971 року, в рамках проєктів Ради Європи з вивчення іноземних мов була проведена велика робота по визначенню принципів і практики вивчення іноземних мов, їх викладання та оцінки.

У 90-х роках ХХ ст. перед лінгвістами, вчителями, розробниками мовної освітньої політики в Європі постало питання про уніфікацію вимог до

мовних компетенцій. Для цього було необхідно створення певної системи рівнів володіння мовою, яка б допомагала визначити загальні критерії оцінювання, долала б перешкоди, викликані відмінностями в освітніх системах Європи. Так з'явився документ "Загальноєвропейські компетенції володіння іноземною мовою: вивчення, навчання, оцінка" (Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference) – керівництво при плануванні основних аспектів навчання, вивчення та оцінки володіння мовами. Він являє собою практичний механізм визначення чітких стандартів мовної компетенції на різних рівнях, комунікативних знань і умінь, визнаних у всій Європі. Розробка цього документу стала другою фазою більш великого проекту "Мовна освіта для європейського громадянства" (Language Learning for European Citizenship, 1989–1996). Мета "Загальноєвропейських компетенцій ..." полягає в тому, щоб описувати рівні володіння тією чи іншою мовою відповідно до існуючих міжнародних стандартів і полегшити співставлення різних систем кваліфікацій. Цей документ описує компетенції, необхідні для спілкування, знання та навички, ситуації та сфери спілкування [4].

Термін "компетенція" був запропонований Н. Хомським з посиланням на Вільгельма фон Гумбольдта, який висловлював ідею про необхідність сумісного вивчення мови і культури ще в 1822 році.

Н. Хомський вперше виділив в окреме поняття лінгвістичну компетенцію і використовував його стосовно до теорії мови в зв'язку з дослідженням проблем генеративної (трансформаційної) граматики. Спочатку термін "компетенція" позначав здатність, необхідну для здійснення мовної діяльності, переважно рідною мовою. Як зазначав Н. Хомський, "... ми проводимо фундаментальну відмінність між компетенцією (знанням мови) і вживанням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях). Тільки в ідеалізованому випадку ... вживання є безпосереднім відображенням компетенції" [5].

Розвиваючи теорію соціолінгвістики Н. Хомського, етнолінгвіст Д. Хаймс вводить термін "комунікативна компетенція", пов'язуючи лінгвістичну компетенцію з її соціолінгвістичним застосуванням в різних ситуаціях реального життя [6]. Комунікативну компетенцію Д. Хаймс визначає як внутрішнє знання ситуаційної доречності мови; як здібності, що дозволяють бути учасником мовної діяльності

У період з 70-х по 90-і роки ХХ століття було розроблено декілька дескриптивних (дескриптори – характеристики-описи рівнів володіння іноземною мовою) моделей іншомовної комунікативної компетенції. Як вже було зазначено, Д. Хаймс одним з перших наочно показав, що володіння мовою передбачає знання не тільки граматики і лексики, а й соціальних умов їх вживання [6]. В іншомовну комунікативну компетенцію він включає наступні компетенції: лінгвістичну (правила мови); соціально-лінгвістичну (правила діалектної мови); дискурсивну (правила побудови висловлювання); стратегічну (правила підтримки контакту з співрозмовником).

У 1975 році опис комунікативної компетенції було дано ван Єком на основі специфікацій Ради Європи. Він вважав, що комунікативну компетенцію утворюють такі компоненти або субкомпетенції: лінгвістична компетенція (знання вокабуляра і граматичних правил); соціолінгвістична компетенція (вміння використовувати й інтерпретувати мовні форми відповідно до ситуації); дискурсна компетенція (вміння розуміти і логічно вибудовувати окремі висловлювання з метою смислової комунікації); стратегічна компетенція (вміння використовувати вербальні та невербальні стратегії для компенсації відсутніх знань); соціокультурна компетенція (певна ступінь знайомства з соціокультурним контекстом); соціальна компетенція (бажання і готовність взаємодіяти з іншими, вміння керувати ситуацією) [7].

Базовою для подальших досліджень методики формування і оцінки іншомовної комунікативної компетенції стала концепція М. Кенала і М. Свейн. Вони розглядають комунікативну компетенцію як таку, що лежить в основі системи знань і навичок, необхідних для здійснення комунікації (наприклад, знання лексики і навик використання соціокультурних правил і установок). Комунікативна компетенція, на думку М. Кенала і М. Свейн, відноситься як до знання, так і до навички в “реальному спілкуванні”. Функціональний підхід до мови дозволив вченим говорити про компонентний склад комунікативної компетенції, яка, таким чином, включає граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, стратегічну компетенції [8].

Інша модель іншомовної комунікативної компетенції, запропонована П. Дуайеном, представлена наступними компонентами: компетенція в говорінні; компетенція в письмі; компетенція в аудіюванні; компетенція в читанні.

Модель комунікативної компетенції, запропонована С. Савіньоном, представлена у вигляді “перевернутої піраміди”. Ця модель показує, як через практику і досвід у все більш зростаючому колі комунікативних контекстів і подій (основа піраміди) вивчаючи мову поступово розширює свою комунікативну компетенцію, яка включає в себе граматичну, дискурсивну, стратегічну і соціокультурну компетенції (грані представленої піраміди) [9].

Р.П. Мільруд включає до складу комунікативної компетенції чотири основні компоненти: граматичний (знання граматики, лексики та фонетики); прагматичний (знання того, що сказати в певній ситуації певним людям); стратегічний (знання, як говорити в різних обставинах); соціокультурний (знання громадського етикету, національного менталітету, цінностей і т. д.).

Найбільш докладний опис комунікативної компетенції належить Л. Бахману. Він використовує термін “комунікативна мовна діяльність” (communicative language activity), яке утворюють такі ключові компетенції:

1) мовну або лінгвістичну (можливість здійснення висловлювань іноземною мовою тільки на основі засвоєних знань, розуміння мови як системи);

2) дискурсивну (зв’язаність, логічність, організація мови);

3) прагматичну (вміння передати комунікативне зміст відповідно до соціального контексту);

4) розмовну (вміння говорити без напруги, в природному темпі, без тривалих пауз для пошуку мовних форм);

5) соціально-лінгвістичну (вміння вибирати мовні форми);

6) стратегічну (вміння використовувати комунікативні стратегії для компенсації відсутніх знань в умовах реального мовного спілкування);

7) мовно-мислительну (готовність до створення комунікативного змісту в результаті мовно-мислительної діяльності) [10].

Крім наведених вище моделей іншомовної комунікативної компетенції, існують моделі, запропоновані Дж. Манби, Г. Уидонсоном, Дж. Каспером, Р. Клиффордом, Т. Макнамарою та ін.

У свою чергу, М.Н. Вятютнев виділяє два види компетенцій: мовну та комунікативну. Комунікативну компетенцію він запропонував розуміти “як вибір і реалізацію програм мовної поведінки в залежності від здатності людини орієнтуватися в тих чи іншій обставинах спілкування; вміння класифікувати ситуації в залежності від теми, завдань, комунікативних установок, що виникають в учнів до бесіди, а також під час бесіди в процесі взаємної адаптації” [11]. Під мовною компетенцією М.Н. Вятютнев розуміє набуте інтуїтивне знання невеликої кількості правил, які лежать в основі побудови глибинних структур мови, претворених в процесі спілкування в різноманітні висловлювання [11]. Але при цьому підкреслює, що мовна компетенція – це лише одна ланка в процесі оволодіння мовою.

Відтак, зарубіжні наукові теорії стосуються здебільшого двох видів компетенції – мовної та комунікативної. Але це не відображає новітніх поглядів на мовленнєву організацію суб'єкта, оскільки між мовою та її застосуванням із комунікативною метою лежить спосіб використання – мовлення. Вітчизняні психолінгвістичні дослідження розглядають мовленнєву компетенцію як індивідуально-своєрідний спосіб використання мовних засобів та виділяють окремим видом компетенції. Мовленнєва компетенція не може бути ототожнена із мовною компетенцією навіть в силу того, що знання мовних правил не завжди передбачає знання правил їх використання для висловлення думки. Сучасні дослідження, демонструють неоднозначний зв'язок між мовними знаннями та знаннями про їх використання при побудові і сприймання висловлювань [12].

О.О. Залевська, окреслюючи поняття оволодіння і володіння мовою, зазначає, що результатом оволодіння мовою є володіння нею, котре залежить від знання мови та користування нею. Таким чином, вона виділяє три аспекти оволодіння мовою: знання мови (мовна компетенція), володіння мовою (мовленнєва компетенція), користування мовою (комунікативна компетенція) [11].

Процес перетворення мовної системи у індивідуальний засіб формування і формулювання думки суб'єкта завершується формуванням мовленнєвої компетенції. Остання розглядається як знання правил вираження

мислительного змісту за допомогою засобів мови, володіння необхідними для даного виду діяльності операційними структурами та навичками їх реалізації. Поняття мовленнєвої компетенції передбачає, що суб'єкт, засвоюючи мову середовища, в якому він знаходиться, буде не лише індивідуальну систему знань про мову (мовну компетентність), але і систему знань про правила використання мовних знаків (мовленнєву компетентність).

Мовна і мовленнєва компетентність співвідносяться таким же чином, як і мова та мовлення – мова як знакова система, а мовлення як спосіб використання зазначеної системи. Отже, мовна компетентність є передумовою становлення мовленнєвої компетентності, а мовленнєва компетентність визначається суб'єктивним утворенням, що містить сукупність мовних і мовленнєвих знань. Мовленнєва компетентність є більш ширшим утворенням, що містить і мовну компетентність. Таким чином, мовленнєва компетентність відображає рівень знань про закономірності утворення із даної системи мови зв'язних висловлювань для формулювання думки. Її змістом є: знання про точність, влучність, адекватність, правильність використання мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення, знання особливостей використання зображувально-виражальних засобів мови [11].

Мовленнєва компетентність визначає потенційні можливості суб'єкта у створенні висловлювання, у здійсненні мовленнєвої діяльності. У структурі мовленнєвої компетентності відбувається засвоєння знання і перетворення їх на вивідне знання.

Висновки. Аналіз досліджень вітчизняних та іноземних вчених показав, що вони сходяться в думці щодо мовленнєвої компетенції, як структурної складової іншомовної комунікативної компетенції.

Теоретичні дискусії стосовно змісту та чіткого розмежування термінів “мовна компетенція”, “мовна компетентність”, “мовленнєва компетенція” демонструють актуальність цієї теми для сьогодення. У багатьох дослідженнях ці поняття не розмежовуються, а то й вживаються як тотожні і взаємозамінні. Необхідно наголосити на чіткому розмежуванні мовної компетентності (знання про мову та мовні знання) та мовленнєвої компетентності (знання правил використання мовних засобів).

Мовленнєва компетенція розглядається як суспільно обумовлені вимоги до мовлення суб'єкта. Відносно до мовної компетенції, мовленнєва є ширшим поняттям. Мовленнєва компетенція передбачає знання: сполучуваності мовних одиниць; точності вживання мовних одиниць; знання виражальних засобів мовлення та особливостей їх вживання залежно від форми мовленнєвого висловлювання; знання про використання мовних форм залежно від типу мовлення. Показником рівня мовленнєвої компетентності є рівень ознайомлення суб'єкта із правилами сполучуваності та виражальними можливостями мовних одиниць у мовному потоці.

Мовленнєва компетенція забезпечує володіння сукупністю мовних знань, навичок і умінь, оволодіння якими дозволяє здійснювати іншомовну

діяльність. Підхід до мовленнєвої компетенції як до системи різних видів діяльності і складних умінь оперування мовним матеріалом дозволяє розглядати її як певну систему, що включає в себе і мовленнєвий досвід, і знання про мову.

У відповідності з європейським і вітчизняним стандартами з іноземної мови формування та вдосконалення мовленнєвої компетенції, основного компонента комунікативної компетенції, є однією з цілей навчання.

Розмежування мовної та мовленнєвої компетенції є необхідною умовою подальшого просування досліджень мовлення і відповідає вимогам сучасних знань про мовленнєву організацію суб'єкта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністра оборони України № 267 від 01.06.2009 “Про затвердження Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України та Плану реалізації Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України”.

2. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности: Автореф. докт. диссерт. [Текст] / В.В. Сафонова. – М., 1993. – 47 с.

3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.

4. Кремень В. Освіта і наука визначають авторитет держави (Виступ на семінарі-наradі головних редакторів педагогічних фахових видань України) / В. Кремень // Професійно-технічна освіта. – 2002. – № 3. – С. 2–5.

5. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса [Текст] / Ноам Хомский; под общ. ред. В.А. Звегинцева; Серия переводов. – Выпуск I. – М., 1972. – 233 с.

6. Hymes. D. On Communicative Competence / D. Hymes; in J. V. Pride and J. Holmes (eds.). – New York: Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.

7. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. – М.: МГЛУ, 2003. – С. 22–25.

8. Keen. K. Competence: What is it and how can it be developed? / In J. Lowyck, P. de Potter, & J. Elen (Eds.). – Brussels: IBM Education Center, 1992. – P. 111–122.

9. Savignon, S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice / Sandra J. Savignon. – 2nd ed. – New York: McGraw-Hill, 1997. – 272 p.

10. Bachman, L. Fundamental Considerations in Language Testing / Lyle Bachman. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 408 p.

11. Вятютнев, М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах [Текст] / М.Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.

12. Орап М.О. Мовленнєва компетентність як структурний елемент мовленнєвої організації суб'єкта: теоретичний аналіз [Електронний ресурс] / М.О. Орап // Психолінгвістика. – 2009. – Вип. 4. – С. 81–89. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/psling_2009_4_12.pdf

С.В. Голивец, полковник
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПОНЯТИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье проанализированы исследования отечественных и зарубежных ученых, посвященных проблеме определения понятия коммуникативной, языковой и речевой компетенций. Изложены различные подходы к определению речевой компетенции, как системы различных видов деятельности и сложных умений оперирования языковым материалом. Определены содержание и структурные характеристики речевой компетенции, как структурной единицы речевой организации субъекта.

Ключевые слова: иностранный язык; коммуникативная компетенция; языковая компетенция; речевая компетенция; субъект.

S.V. Golivets, colonel
National Defense University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskiy

MODERN APPROACH TO THE CONCEPT FOREIGN SPEECH COMPETENCE

The domestic and foreign research scientists who are devoted to the problem of the definition of communication, language and speech competences are analyzed. Set out a variety of approaches to defining speech competence as a system of different types of activities and complex skills handling of language material. The content and structural characteristics of speech competence as a structural unit of speech subject are determined.

Keywords: foreign language; communicative competence; language competence; speech competence; subject.